

*Maciej Ławrynowicz**

LOGIKI BEZPIECZEŃSTWA W SPÓŁDZIELCZYM SEKTORZE BANKOWYM

WSTĘP

Bezpieczeństwo banku to kluczowa kategoria dla instytucji regulacyjnych i nadzorczych systemu finansowego. Bezpieczeństwo to związane jest często ze stabilnością systemu finansowego oraz zapobieganiem i zarządzaniem kryzysami. Wówczas pierwszą linię obrony stanowią same instytucje finansowe, drugą zaś rozwiązania organów władzy obecne w regulacjach ostrożnościowych, nadzorze ostrożnościowym oraz prowadzeniu monitorowania i oceny słabych punktów i ryzyka w systemie finansowym jako całości¹. Na poziomie pojedynczych banków nadzór i kontrola związana z bezpieczeństwem prowadzenia działalności wymaga integracji obszarów: zgodności działalności z regulacjami, kompleksowego zarządzania ryzykiem i wspierania efektywnego nadzoru, co zamyka się w triadzie: nadzór, ryzyko, kontrola zgodności (GRC – *governance, risk management, compliance*)². Nasilenie zainteresowania tematyką bezpieczeństwa i stabilności związane jest m.in. z kryzysem finansowym i wielkimi trudnościami w modelowaniu „skutków przyczyn”,

* Autor jest doktorem habilitowanym na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu, w Katedrze Pracy i Polityki Społecznej.

¹ „EBC: Stabilność finansowa”, <https://www.ecb.europa.eu/ecb/tasks/stability/html/index.pl.htm> (dostęp: 10.11.2014).

² A. Jurkowska, *Nadzór i kontrola w instytucjach finansowych*, [w:] *Zarządzanie instytucjami kredytowymi*, A. Gospodarowicz, A. Nosowski (red.), *Finanse*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 471.

co podkreśla Marek Belka³ przytaczając dyskusję na temat słabości współczesnej makroekonomii. Postulowane zmiany obejmują cztery grupy przedsięwzięć. Pierwsza to modyfikacje obecnego paradygmatu uznawanego za poprawnie wyjaśniający okres kryzysu oraz czas po nim. Druga opiera się na argumentach wskazujących lukę między rozważaniami ekonomistów i finansistów, w tym odejście od hipotezy efektywności rynku. Trzecia obejmuje zmiany metodologii w kierunku zwiększenia adekwatności współczesnych modeli do faktycznej złożoności świata, w tym zastosowanie metod jakościowych i narracyjnych, dających możliwość dokładniejszego opisu i wyjaśniania rzeczywistości. Czwarta deklaruje konieczność odrzucenia stosowanych metod i technik, formalizacji i matematyzacji, wraz z dominującym dedukcjonizmem, gdyż nie umożliwiają wnikliwej analizy gospodarowania w świecie współczesnym⁴. Przesłanką do przygotowania tego opracowania były wyniki badań jakościowych narracji dotyczących sektora spółdzielczego i ujęcia ich w ramy analiz instytucjonalizmu organizacyjnego, aby naświetlić różnorodność pojmowania kategorii bezpieczeństwa. W szczególności chodzi o egzemplifikację zróżnicowania pojmowania kategorii bezpieczeństwa przez różne światy społeczne, w tym prezesów i pracowników banków spółdzielczych, nadzorców i regulatorów rynku bankowego, wreszcie ekspertów⁵.

1. UJĘCIE BADAWCZE

Pytania badawcze dotyczą tu opisu i wyjaśnienia (pojmowania), czym jest bezpieczeństwo? Z czym i z kim jest związane? Jak złożoność instytucjonalna wpływa na funkcjonowanie banków spółdzielczych w kontekście bezpieczeństwa? Zastosowane ujęcie polegało na stawianiu pytań i wspólnie z aktorami pola poszukiwaniu odpowiedzi, w odróżnieniu od nurtu stawiania i weryfikacji hipotez sformułowanych na gruncie określonych modeli. Perspektywa symboliczno-interpretacyjna, tj. poznawanie światów społecznych aktorów pola w połączeniu z analizą weberowskich typów idealnych (tu logiki instytucjonalne), pozwoliła na badanie zmian instytucjonalnych zachodzących w sektorze banków spółdzielczych w latach 1989–2012. Przyjęto założenie, że rzeczywistość jest dostępna więcej niż jednemu podmiotowi, który poznaje ją razem z innymi we współdzielonym świecie. Postrzeganie i interpretowanie rzeczywistości przez różne podmioty nie musi być tożsame, choć wspólne jest poczucie sensu kategorii tworzących tę rzeczywistość⁶.

³ M. Belka, *Dlaczego tylko odkrywać? Lekcje z obecnego kryzysu dla ekonomii i polityki gospodarczej*, „Bezpieczny Bank” 2013, nr 4 (53), s. 7–18.

⁴ *Ibidem*.

⁵ M. Ławrynowicz, *Tożsamość organizacyjna banków spółdzielczych w Polsce. Ujęcie instytucjonalne*, Poltext, Warszawa 2013.

⁶ Więcej na temat metodologii badania oraz wyników zob. M. Ławrynowicz, *Tożsamość...*, *op. cit.*

W ujęciu logik instytucjonalnych (porządków społecznych) działaniami społecznymi rządzą instytucje. Czyli w mniejszym lub większym stopniu oczywiste (*taken-for-granted*), powtarzalne zachowania społeczne, które są podbudowane systemem normatywnym i procesem społecznym nadającym sens wymianie społecznej oraz zapewniającym reprodukcję porządku społecznego⁷. Logiki instytucjonalne to społecznie konstruowane wzorce praktyk materialnych i symbolicznych, założeń, wartości oraz przekonań, dzięki którym jednostki tworzą i reprodukują swoje istnienie, organizują czas i przestrzeń oraz nadają sens swojej codziennej aktywności. Podejście zaproponowane przez Thornton i Ocasia⁸ integruje strukturalne, normatywne i symboliczne wymiary instytucji. W koncepcji logik instytucjonalnych zakłada się dualność agencji i struktury, co oznacza, że interesy, tożsamości, wartości i sens są zakorzenione w strukturach społecznych, ale również agent (podmiot) ma zdolność wpływania na struktury społeczne. Drugim założeniem jest materialny i symboliczny wymiar instytucji, które to wymiary wzajemnie się przenikają. Dlatego następuje łączenie w analizie symboli i praktyk materialnych, gdyż kultura przez nadawanie znaczeń zamienia strukturę. Przykładowo zmiana nazewnictwa z kierownika na menedżera organizacji wyraża się w symbolach i praktykach materialnych⁹. Ostatnie dwa założenia dotyczą instytucji historycznie uwarunkowanych oraz następstwa czasowego. Pierwsza pozwala na budowanie koncepcji wyjaśniających zarówno zmianę, jak i stabilność, natomiast druga implikuje konieczność analizy wielu poziomów (aktor, organizacja, pole, społeczeństwo), aby przekroczyć ograniczoność analiz jedynie w przekrojach czasowych¹⁰.

Koncepcja systemu interinstytucjonalnego (logik instytucjonalnych na poziomie społeczeństwa) to inaczej reprezentacja odmiennych systemów rządzenia (*governance system*). System rządzenia wyposażony jest w ramy (*frames*) odniesienia oraz prewarunkuje wybory dokonywane przez aktora nadające sens jego działaniu. Kluczowa instytucja ma jednoznaczne konotacje z rdzennymi metaforami i symbolami, przez które jednostki i organizacje postrzegają i kategoryzują swoją aktywność¹¹. Na poziomie społecznym system interinstytucjonalny (koncepcja logik instytucjonalnych) składa się z siedmiu podstawowych typów idealnych: rodziny, wspólnoty, religii, państwa, rynku, zawodu i korporacji. Każdemu z tych typów system interinstytucjonalny przyporządkowuje odmienną metaforę rdzenną, inne

⁷ R. Greenwood i in., *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*, SAGE, 2008, 4–5.

⁸ P.H. Thornton, W. Ocasio, *Institutional Logics and the Historical Contingency of Power in Organizations: Executive Succession in the Higher Education Publishing Industry, 1958–1990*, „*American Journal of Sociology*” 105, nr 3 (listopad 1999 r.), s. 801–843.

⁹ M.J. Hatch, T. Zilber, *Conversation at the Border Between Organizational Culture Theory and Institutional Theory*, „*Journal of Management Inquiry*” 21, nr 1 (styczeń 2012 r.), s. 94–97.

¹⁰ P.H. Thornton, W. Ocasio, i M. Lounsbury, *The Institutional Logics Perspective: A New Approach to Culture, Structure and Process*, Oxford University Press, USA 2012.

¹¹ *Ibidem*.

źródła legitymizacji, źródła władzy, źródła tożsamości, różne podstawy norm i strategii, a także inne nieformalne mechanizmy kontroli i systemy ekonomiczne¹². Korzystanie w analizie z typów idealnych pozwala na określenie, jak daleko od typu idealnego znajduje się poddany badaniu obiekt¹³.

Instytucje działają więc na wielu poziomach, ale te poziomy są zakorzenione w porządkach instytucjonalnych. Konflikty między porządkami dają możliwość jednostkom i organizacjom dokonywania zmiany instytucjonalnej¹⁴. Każdy porządek ma również swoją racjonalność, zależną od lokalizacji organizacji i jednostki w jednym lub wielu porządkach. To co jest racjonalne w porządku rynkowym, nie musi być racjonalne w rodzinie.

2. POLE INSTYTUCJONALNE BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH W POLSCE

Pierwszym krokiem analizy była charakterystyka trzech typów idealnych logik spółdzielczych w polu organizacyjnym zgodnie z procedurą przyjętą przez badaczy¹⁵ (por. tabela 1). Posłużyły do tego wcześniejsze analizy w szeroko pojmowanym sektorze finansowym¹⁶.

¹² Przykładowo porządek profesji określany przez metaforę zawodu jako sieci relacji, w którym źródłem władzy jest stowarzyszenie profesjonalne, a nieformalnym mechanizmem kontroli celebryci w zawodzie. Odpowiednio dla korporacji metafora to korporacja jako hierarchia, źródłem władzy jest zarząd i menedżerowie wyższego szczebla, a nieformalnym mechanizmem kontroli jest kultura organizacyjna. Porównując, czym jest wiedza w obu tych porządkach, zdajemy sobie sprawę, że wiedza ekspercka w porządku profesji jest w osobistej kontroli jednostki, w korporacji zaś jest osadzona w rutynach i hierarchii. Wiedza jednostki jest pod kontrolą menedżerów w korporacji i nie może być częściowo niezależnym źródłem wiedzy eksperckiej, jak w przypadku funkcjonowania w sieci relacji profesjonalnych – porządek profesji.

¹³ R. Bäcker, *Czym jest teoria w politologii? O znaczeniu kategorii typu idealnego*, Wydział, Poznań 2010), http://wnpid.amu.edu.pl/attachments/787_Prof.%20Backer%20-%20referat.pdf

¹⁴ R. Greenwood, R. Suddaby i C.R. Hinings, *Theorizing Change: The Role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields*, „The Academy of Management Journal” 45, nr 1 (luty 2002 r.), s. 58–80.

¹⁵ H. Rao, P. Monin i R. Durand, *Institutional Change in Toque Ville: Nouvelle Cuisine as an Identity Movement in French Gastronomy*, „American Journal of Sociology” 108, nr 4 (styczeń 2003 r.), s. 795–843; P. Thornton, *Markets from Culture: Institutional Logics and Organizational Decisions in Higher Education Publishing*, Stanford University Press, 2004.

¹⁶ J. Battilana, S. Dorado, *Building sustainable hybrid organizations: the case of commercial microfinance organizations*, 53, 1419–1440 (2010); S. Khavul, H. Chavez, G.D. Bruton, *When institutional change outruns the change agent: The contested terrain of entrepreneurial microfinance for those in poverty*, „Journal of Business Venturing” 28, nr 1/2013, s. 30–50; M. Lounsbury, *Institutional Transformation and Status Mobility: The Professionalization of the Field of Finance*, „Academy of Management Journal” 45, nr 1, 2002, s. 255–266; M. Lounsbury, *A tale of two cities: competing logics and practice variation in the professionalizing of mutual funds*, „Academy

Tabela 1. Typy idealne logik instytucjonalnych pola bankowości spółdzielczej

Wyszczególnienie	Logika regulacyjna	Logika komercyjna	Logika spółdzielcza
System ekonomiczny	Mechanizmy kontroli ryzyka systemu finansowego (bankowego)	Kapitalizm rynkowy	Ekonomia społeczna <i>Cooperative capitalism</i>
Tożsamość organizacyjna	Bankowość jako mechanizm transferu środków i ryzyka	Bankowość jako biznes	Bankowość jako służba względem społeczności
Legitymizacja	Bezpieczeństwo systemu bankowego	Pozycja rynkowa	Reputacja w społeczności lokalnej
Misja/cel	Budowa sieci bezpieczeństwa systemu przez ustalanie reguł gry	Zbudowanie przewagi konkurencyjnej, wzrost zysków	Rozwój społeczności lokalnej przez dostarczenie usług finansowych
Podstawa norm	Przynależność do sektora finansowego	Interes własny	Dobro społeczności lokalnej
Struktury władzy	Regulator rynku, nadzorca rynku, emitent pieniądza, KNF, BFG, NBP, Ministerstwo Finansów	Prezes, zarząd, bank zrzeszający	Udziałowcy, Rada Nadzorcza, prezes
Zogniskowanie uwagi	Status w administracji i sektorze finansowym	Konkurencja o zasoby	Relacje i zaangażowanie w lokalną sieć społeczną
Nieformalne mechanizmy kontroli	Rekomendacje, konsultacje, stanowiska	Analitycy rynku/profesjoniści celebryci	Widoczność działań w społeczności lokalnej

of Management Journal” 50, nr 2 (kwiecień 2007 r.), s. 289–307; Ch. Marquis, M. Lounsbury, *Vive La Résistance: Competing Logics And The Consolidation Of U.S. Community Banking*, „Academy of Management Journal” 50, nr 4 (2007), s. 799–820; A.-C. Pache, F. Santos, *When Worlds Collide: The Internal Dynamics of Organizational Responses*, „Academy of Management Review” 35, nr 3, 2010, s. 455–476.

Wyszczególnienie	Logika regulacyjna	Logika komercyjna	Logika spółdzielcza
Strategia	Zminimalizować ryzyko kryzysu	Zwiększyć efektywność, udział w rynku	Powiększyć dobrobyt społeczności
Władza, kontrola/ <i>governance</i>	Władza z politycznego wyboru	Kapitalizm menedżerski	Własność udziałowców
Sens inwestycji <i>(logic of investment)</i>	Kapitał jako fundament bezpieczeństwa. Czas jako horyzont bezpieczeństwa	Kapitał jako zwrot z inwestycji. Czas jako krótkookresowa stopa zwrotu z inwestycji	Kapitał jako środek świadczenia usług. Czas jako długookresowe relacje klient-bank

Źródło: M. Ławrynowicz, *Tożsamość organizacyjna...*, *op. cit.*

Badaniem objęto pole organizacyjne banków (banki, konsumenci, agencje regulacyjne, inne podmioty finansowe, stowarzyszenia profesjonalne). Zbieranie danych zostało ograniczone do banków spółdzielczych, banków zrzeszających, agencji regulacyjnych (BFG i KNF) oraz stowarzyszeń profesjonalnych. Źródłem danych były wywiady narracyjne, dokumenty, opracowania branżowe, raporty oraz wywiady z głównymi aktorami pola. Wywiady obejmowały 43 godziny rozmów transkrybowanych i analizowanych, z wykorzystaniem procedur teorii ugruntowanej¹⁷.

Analizując literaturowe typy idealne logik instytucjonalnych, należy wskazać, że na poziomie pola organizacyjnego banków spółdzielczych logiki instytucjonalne są, w uproszczeniu, swego rodzaju odpowiednikami systemów rządzenia na poziomie społecznym¹⁸. Logika bankowa jest pochodną logiki rynku, logika regulacyjna – logiki państwa, zaś logika spółdzielcza – logiki wspólnoty. Poniższa prezentacja wyników badań jest jednoznacznie ukierunkowana na wyjaśnianie różnic w opisie bezpieczeństwa w trzech logikach, z zastosowaniem kategorii je charakteryzujących (oś Y w tabeli 1).

Wstępna analiza wskazuje, że typ idealny logiki regulacyjnej – bezpieczeństwo autor wiąże z systemem bankowym, mechanizmami kontroli ryzyka, kontrolą realizowaną przez ustalenie reguł gry (niekoniecznie rynkowej), władzą zakorzenio-

¹⁷ K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych: teoria ugruntowana, Przedsiębiorczość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000; więcej na temat metodologii badań zob. M. Ławrynowicz, *Tożsamość organizacyjna...*, *op. cit.*, s. 101–136.

¹⁸ Z dużą dozą uproszczenia można wskazać, że pojęcie pola organizacyjnego w instytucjonalizmie organizacyjnym można odnieść do pojęcia sektora w rozważaniach ekonomistów i finansistów, W.R. Scott, *Institutions and Organizations: Ideas and Interests*, SAGE Publications, 2008.

ną w instytucjach formalnych, bezpieczeństwem osiąganym przez rekomendacje, konsultacje i publikacje wykładni. Na bezpieczeństwo wpływa także postrzeganie kapitału jako fundamentu bezpieczeństwa, a nie jako zasobu, z którego oczekuje się określonej stopy zwrotu. Również postrzeganie czasu przez pryzmat bezpieczeństwa różni się między logikami. Czas postrzegany jako czynnik w analizie stopy zwrotu w krótkiej perspektywie jest czymś innym od czasu jako horyzontu bezpieczeństwa (dobór okresów w horyzoncie prowadzonych analiz, różnica w wadze wydarzeń *ax versus ex ante*) i w końcu czasu jako wymiaru nawiązywania relacji między stronami¹⁹.

3. REDEFINICJE I DOSTOSOWANIA W POLU ORGANIZACYJNYM BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH – PERSPEKTYWA BEZPIECZEŃSTWA

Analiza procesu zmian w polu instytucjonalnym obejmuje okresy wytrącania z równowagi, ale też faz dochodzenia do równowagi i zmian konfiguracji logik, rozumianych jako zmiana w czasie siły oddziaływania i zakresu oddziaływania poszczególnych logik instytucjonalnych²⁰ – bankowej, spółdzielczej i regulacyjnej²¹. W czasie od 1989 r. do 2012 r. analiza wywiadów oraz dokumentacji pozwoliła wyróżnić subokresy:

1. Faza gospodarki nakazowo-rozdzielczej.
2. Pierwsza redefinicja pola – wolny rynek.
3. Faza urynkowienia banków spółdzielczych.
4. Druga redefinicja pola organizacyjnego – ustawa świętojańska.
5. Faza odbudowy sektora bankowości spółdzielczej.
6. Trzecia redefinicja pola – ustawa milenijna.
7. Faza trzecia konsolidacji sektora bankowości spółdzielczej.
8. Czwarta redefinicja pola – regulacje kapitałowe CRD IV i IPS.

Odpowiedź na pytanie badawcze, czym jest bezpieczeństwo banku, jak jest rozumiane i z czym jest łączone, możliwa jest poprzez prześledzenie ewolucji pojęcia w połączeniu z logikami działającymi w polu organizacyjnym. Wymaga to dokładnej analizy, jaki wpływ ma układ trzech logik instytucjonalnych oraz zmieniająca się siła poszczególnych logik na poziomie organizacji (banku, agend rządowych). Poniżej

¹⁹ Warto wskazać, że w logice bankowej (pochodna logiki rynkowej) relacja między podmiotami jest anonimowo nawiązywana na rynku i zamknięta w konkretnych narzędziach – systemy CRM.

²⁰ Presja instytucjonalna oddziałująca na organizacje w polu to w analizie instytucjonalnej siła oddziaływania różnych instytucji w ramach istniejących logik instytucjonalnych.

²¹ E. Kulińska-Sadłocha, J. Szambelańczyk, *Rola i funkcje lokalnych instytucji kredytowych w Polsce w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju*, [w:] S. Flejterski, A. Gospodarowicz (red.), *Banki w społecznej gospodarce rynkowej w świetle doświadczeń z kryzysu i stanu rozwoju rynku finansowego*, ZBP, Warszawa 2014.

zostanie zaprezentowana skrócona wersja analiz oraz jedynie te fazy procesu, w których identyfikowane są odniesienia do bezpieczeństwa²².

Pierwsza redefinicja pola, określana wprowadzeniem wolnego rynku, to okres wprowadzenia gospodarki wolnorynkowej. W opowieściach dotyczących tego okresu można zauważyć balansowanie między bezpieczeństwem a ryzykiem, między wolnością, swobodą i niezależnością a bezpieczeństwem i pomocą struktur wyższego rzędu. Skutki transformacji systemowej oceniane w dłuższej perspektywie, uwzględniając kolejne zmiany, często w wypowiedziach współwystępują z przytaczanymi danymi dotyczącymi spadku liczebności banków z ponad 1600 w 1989 r. do 573 w 2012 r. W tym subokresie bezpieczeństwo lokowane było w działaniach zrzeszenia (m.in. procedury i plany). Zarządzający bankami oczekiwali, że bezpieczeństwo jest zapewnione przez działania banku zrzeszającego, w pewnym sensie z tytułu przynależności bezpieczeństwo się „należy”.

W fazie urynkowania banków spółdzielczych obserwujemy lokowanie oczekiwań co do bezpiecznego prowadzenia działalności bankowej w samodzielnie powołanych zrzeszeniach. Jednak oczekiwania spotykały się często z barierami organizacyjnymi, barierami odległości do centrali zrzeszenia, barierami komunikacyjnymi i technologicznymi. Wymogło to oddolne działania kierownictw banków ukierunkowane na samodzielne tworzenie banków zrzeszających, tak powstał Gospodarczy Bank Południowo-Zachodni we Wrocławiu i Bank Unii Gospodarczej.

Rutynowe i obowiązkowe pionowe relacje między bankami spółdzielczymi a BGŻ jeszcze z okresu poprzedzającego transformację gospodarczą zostały zastąpione samodzielnością. Z punktu widzenia pracowników BGŻ wystąpiło ryzyko oddzielenia się od struktur bankowości spółdzielczej przez danie możliwości założenia własnego banku zrzeszającego, a tym samym ujawniało problem możliwości utraty kontroli nad organizacją wielopodmiotową. Zagrożeniem była też zmiana obejmująca pozbawienie BGŻ funkcji centralnej i lustracyjnej, pogłębiona brakiem możliwości samodzielnego zbierania depozytów. Ta samodzielność banków pozwoliła na tworzenie własnych, regionalnie różniących się procedur. Wcześniej bowiem w BGŻ przygotowywano procedury bezpiecznego funkcjonowania w ramach planów centralnie planowanej gospodarki. Nakładającym się problemem były braki kapitałowe które, w pamięci prezesów, wymagały działań nadzwyczajnych, np. „500% dywidendy”, ukierunkowanych na utrzymanie funduszy udziałowych. Był to pierwszy okres ukierunkowania myślenia o bezpieczeństwie w połączeniu z posiadanymi kapitałami, ale też pozwalający zidentyfikować czas, w którym zarządzający bankami wyraźnie zaczęli rozróżniać kapitały gromadzone z wkładów członków i kapitały z zatrzymanych zysków. Można zaryzykować opinię, że był to moment oddzielenia funduszy (kapitałów) banku od udziałowców. Powszechne akumulowanie zysków w funduszu zasobowym, jako wymóg prowadzenia działalności

²² M. Ławrynowicz, *Tożsamość organizacyjna...*, op. cit.

i swego rodzaju rezerwuar bezpieczeństwa, do dziś symbolicznie wyraża relację władzy między udziałowcami a zarządzającymi.

Dodatkowo regulacje wprowadzały nowe praktyki i pojęcia, jak: zdolność kredytowa, normy płynności obowiązujące wszystkie podmioty bankowe²³, które stawały się składowymi nowych schematów funkcjonowania i innych słowników praktyk. Przykładowo – wcześniej najważniejszą kwestią w procedurze udzielenia kredytu było zabezpieczenie. Później poprzez regulacje prawne zamieniono to na zdolność kredytową, tym samym zmieniając słownik praktyk w banku spółdzielczym. Przesunięcie uwagi z zabezpieczenia kredytu na możliwości spłaty było mentalnościową rewolucją myślenia o działaniu banku, co podkreślał jeden z prezesów.

Kolejną fazą jest czas tak zwanej **ustawy świętojańskiej**. W wypowiedziach prezesów i innych aktorów pola organizacyjnego niezauważalny jest rok 1995 i pojawienie się w polu organizacyjnym Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, którego działalność była szczególnie istotna w sytuacjach upadłości oraz pomocy w przejmowaniu i sanacji banków. Od początku swego działania BFG współpracował z nadzorcą, szczególnie w sytuacjach zagrożenia wypłacalności i uruchamiania środków z funduszu pomocy²⁴. Pomimo ważnej roli Funduszu dla bezpiecznego funkcjonowania sektora, BFG do dziś jest postrzegany przez prezesów jako jeden z podmiotów obciążających funkcjonowanie banku dodatkowymi, stale rosnącymi kosztami.

Należy zauważyć, że w kontekście bezpieczeństwa w wypowiedziach prezesów banków spółdzielczych rozdzielana jest kwestia bezpieczeństwa depozytów od kwestii ingerowania w samodzielność i wolność gospodarowania. Argumenty kosztowe przynależne są logice rynkowej, gdyż czerpią z niej słowniki (pojęcia, teorie i ramy odniesienia), podobnie jak bezpieczeństwo depozytów bazujące na samodzielnych decyzjach. W innych wypowiedziach bezpieczeństwo odnoszone jest do wartości i zasad zaufania, uczciwości w cenie i oferowanych warunków.

Ustawa milenijna²⁵ – kolejna faza zmian instytucjonalnych – określana jest w ocenach ekspertów jako eklektyczna. Zgodnie z sugestiami banków doprowadziła między innymi do poszerzenia zakresu czynności bankowych wykonywanych przez banki spółdzielcze oraz zniosła ograniczenie terenu działania i dała swobodę wyboru banku zrzeszającego. Z drugiej strony zwiększano w tym okresie konsekwentnie

²³ T.I. Bryniarska, *Polska spółdzielczość kredytowa na rynkach konkurentów i kooperantów (ze szczególnym uwzględnieniem spółdzielczości kredytowej na Opolszczyźnie)*, Uniwersytet Opolski, Wydział Ekonomiczny, Opole 1999.

²⁴ B. Kosik, *Działalność Bankowego Funduszu Gwarancyjnego w zakresie udzielania pomocy bankom spółdzielczym – dotychczasowe rezultaty i doświadczenia oraz wnioski realizacyjne do dalszej działalności Funduszu*, „Bezpieczny Bank” 2000, nr 2–3 (9–10).

²⁵ Ustawa z 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się oraz bankach zrzeszających (Dz.U. z 2000 r., nr 119, poz. 1252).

etatyzm i siłę KNB i BFG²⁶. Nieustająca i nasilająca się konkurencja między bankami komercyjnymi a spółdzielczymi powodowała jeszcze silniejsze różnicowanie i polaryzowanie interesów. Do dziś praktycznie trwa różnicowanie względem wielkości i interesów banków spółdzielczych.

Konsolidacja i łączenia banków jako główna praktyka osiągania progów kapitałowych na poziomie banków spółdzielczych została powtórzona i skopiowana na poziomie banków zrzeszających. Słabe wyposażenie kapitałowe banków regionalnych powołanych ustawą świętojańską nie pozwalało na osiągnięcie przez banki zrzeszające progów kapitałowych wskazanych przez ustawę milenijną.

Kolejną zmianą instytucjonalną, mającą wpływ na rosnące znaczenie logiki rynkowej, było zniesienie poprzez ustawę milenijną zakazu konkurencji między bankami spółdzielczymi. Jak wspominał jeden z prezesów, nie dało się ustawowo „uspółdzielić” banków spółdzielczych. Działania regulatora rynku w badanym okresie charakteryzowały się przeniesieniem akcentu z zainteresowania pojedynczym aktorem pola na poziom sektora bankowego, od kontroli w podmiotach do „kontroli zza biurka”. Regulacje ustawy milenijnej, zdejmujące część ograniczeń z katalogu czynności bankowych, zlikwidowały kolejne bariery między polami organizacyjnymi bankowości spółdzielczej i komercyjnej, czego wyrazem są wypowiedzi nadzorców podkreślające, że bank spółdzielczy jest przede wszystkim bankiem, a dopiero później spółdzielnią.

Z punktu widzenia regulatorów i ekspertów ocena rozwiązań milenijnych jest rozbieżna. Regulatorzy rynku są zadowoleni z przyjętych rozwiązań, gdyż doprowadziły one do zwiększenia bezpieczeństwa systemu bankowego jako całości i wyeliminowania części ryzyka. Ekspertcy wskazują, że przyjęte rozwiązania wprowadzające kolejną zmianę instytucjonalną nie były do końca przemyślane z punktu widzenia utrzymania liczebności banków spółdzielczych, które są ze swej istoty zakorzenione w społecznościach lokalnych. Należy zwrócić uwagę w wypowiedziach przedstawicieli regulatora i nadzorczy na poszerzenie zakresu rozumienia bezpieczeństwa na system jako całość. Z dzisiejszej perspektywy część z nich uważa, że regulacyjnie tempo osiągania kolejnych progów kapitałowych mogło być wolniejsze.

Ostatnią redefinicją pola organizacyjnego banków spółdzielczych były **regulacje kapitałowe i ostrożnościowe (CRD IV i IPS)**. W czasie wywiadów etap związany z konsolidacją banków zrzeszających nie wywoływał tylu emocji, co rozpoczęta dyskusja o konieczności wdrożenia norm ostrożnościowych CDR IV i rozwiązaniach zawartych w Instytucjonalnym Systemie Ochrony IPS (*Institutional Protection Scheme*). Pokryzysowe rozwiązania ukierunkowane na wzmocnienie oddziaływania sieci bezpieczeństwa na poziomie ponadnarodowym zmierzają do zwiększenia bezpieczeństwa funkcjonowania sektora bankowego przez przenie-

²⁶ J. Szambelańczyk, *Banki spółdzielcze w Polsce w procesach zmian systemowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2006.

sienie części funkcji nadzorczych i regulacyjnych na poziom międzynarodowy, zwiększenie kapitałów banków, ich relacji do aktywów²⁷. Już w oficjalnych wypowiedziach przedstawicieli agend publicznych widoczne jest przesunięcie uwagi z bezpieczeństwa sektora na sieć bezpieczeństwa finansowego, celem zapewnienia stabilności lub inaczej ochrony przed destabilizacją²⁸.

Osiągnięcie przez bank spółdzielczy skali działalności porównywalnej z małym bankiem komercyjnym sprawia, że ocena adekwatności rekomendacji KNF jest inna. Nie jest ona już takim obciążeniem, które wymaga tworzenia dodatkowych struktur, zatrudniania specjalistów i konsultowania rozwiązań z bankiem zrzeszającym. Zdobywanie odpowiedniej skali działalności banku spółdzielczego i wejście w pole instytucjonalne banków komercyjnych powoduje, że ocena wpływu rekomendacji jest nadal negatywna (ograniczanie konkurencji rynkowej), ale mniej istotna na tle innych działań, następuje więc przeniesienie uwagi z ograniczeń regulacyjnych na prowadzenie biznesu bankowego.

Rekomendacje podważają też, zdaniem prezesów, podstawową zasadę działania banków spółdzielczych – relacyjność budowaną na zaufaniu. Wprowadzenie ograniczeń w kredytowaniu klientów indywidualnych do wysokości 50% dochodów (rekomendacja T) nie pozwala wykorzystać informacji wynikających z długookresowych relacji klient–bank. Logika wspólnoty budowana na zaufaniu i znajomości w środowisku lokalnym pozwala ocenić czynniki niewymierne (np. posiadanie ogrodu działkowego, z którego konsumpcja owoców i warzyw zmniejsza wydatki na żywność w gospodarstwie domowym) lub nieoficjalne – zarobki w szarej strefie jako czynniki wpływające na podjęcie decyzji kredytowej.

W wypowiedziach osób zasiadających w agencjach regulacyjnych panuje przekonanie, że negocjowane w tamtym czasie rozwiązania w dyrektywie CRD IV, dotyczące wymagań płynności przez narzucenie miar i wskaźników, a w szczególności: „kwalifikowania środków przepływających w ramach zrzeszeń spółdzielczych w Polsce nie byłyby uznawane za płynne”, są tylko jedną z istotnych zmian, niekoniecznie najważniejszą. Regulator podkreśla, że banki mogą zrobić jak zechcą, ale najlepszym rozwiązaniem jest zacieśnienie współpracy i przyjęcie IPS-a – systemu ochrony instytucjonalnej, który pozwala komisji przyjąć jakby całą grupę za jeden podmiot, który powinien spełniać normy płynności. Przywołując planowane rozwiązania, przywoływana jest argumentacja wskazująca na skuteczność dotychczasowych regulacji, pomimo oporu spółdzielców, którym powtarzana jest ciągle narracja o bezpieczeństwie systemu finansowego jako wartości nadrzędnej, połączona z wyższością myślenia perspektywicznego, którego bankom spółdzielczym brakuje.

²⁷ J. Pruski, *Uwarunkowania rozwoju banków spółdzielczych* | BFG, 2012, <http://www.bfg.pl/stre-fa-dokumentow/uwarunkowania-rozwoju-bankow-spoldzielczych> (dostęp: 10.10.2014).

²⁸ M. Capiga, *Wielowymiarowość bezpieczeństwa finansowego banku – na przykładzie polskich regulacji prawnych*, „Bezpieczny Bank” 2011, nr 3 (45), s. 42–58.

Odmienny pogląd co do konsekwencji ma przedstawiciel ZBP, który wskazuje, że IPS pozwoli na integrację rozproszonych działań banków spółdzielczych w zrzeszeniu (np. systemów informatycznych), „zwiększenie bezpieczeństwa, obniżenie kosztów i skoncentrowanie się w większym stopniu na prowadzonym biznesie i na konkutowaniu”. Banki małe do czasu ogłoszenia projektów nowych wymogów kapitałowych CRD IV charakteryzowały się lojalnością wobec władz zrzeszenia. Postawione w kryzysowej perspektywie pozyskania po raz kolejny kapitałów, zorganizowały w lipcu 2012 r. Komitet Obrony Bankowości Polskiej, odwołując się raz jeszcze do argumentów wkraczania przez instytucje nadzorcze w „wolność prowadzenia działalności gospodarczej”²⁹.

4. LOGIKI INSTYTUCJONALNE W POLSCE A BEZPIECZEŃSTWO BANKU

Synteza analiz procesu zmian w polu instytucjonalnym banków spółdzielczych w Polsce stwarza możliwość charakterystyki trzech logik instytucjonalnych (zob. tabela 2).

Tabela 2. Charakterystyka logik instytucjonalnych w Polsce

Wyszczególnienie	Logika regulacyjna	Logika bankowa	Logika spółdzielcza lokalnego rozwoju
Teorie	Sieć bezpieczeństwa	Neoklasyczne teoria firmy rynków	Ekonomia społeczna, teoria agencji
Ramy	System bankowy – finansowy	Rynek usług bankowych	Lokalny rynek depozytowo-kredytowy
Wskaźniki	Bezpieczeństwo i ryzyko	ROA ROE C/I	Obligo kredytowe, marża odsetkowa, liczba rachunków
Metafora	<i>Pater familiaris</i> – ojciec rodziny	Wolny rynek	Tradycyjna bankowość relacyjna
Cele	Bezpieczeństwo	Zysk	Rozwój i edukacja społeczności lokalnej przez dostarczanie produktów finansowych i kapitału (pośrednio)
Narzędzia	BION/rekomendacje, interpretacje, raporty, kontrole	Udział w rynku, CRM, <i>credit scoring</i> , technologia IT	Ekspansja terytorialna, gęstość placówek, liczba bankomatów

²⁹ „Informator Bankowości Spółdzielczej – Komitet Obrony Polskiej Bankowości Spółdzielczej”, 2012, <http://www.ibs.edu.pl/content/view/5548/28/> (dostęp: 10.10.2012).

Wyszczególnienie	Logika regulacyjna	Logika bankowa	Logika spółdzielcza lokalnego rozwoju
Wartości nadrzędne	Bezpieczeństwo systemu finansowego, bezpieczeństwo depozytariuszy	Zysk	Oferta uczciwa wobec społeczności, wartość dostarczana przez produkty bankowe
Podmioty pola	Cały rynek bankowy, obecnie cały rynek finansowy z wydzieleniem segmentów	Banki komercyjne i spółdzielcze, banki zrzeszające instytucje parabankowe	Banki spółdzielcze, banki komercyjne, SKOKi, instytucje parabankowe
Wartość banku spółdzielczego	Indywidualne ryzyko i wpływ na system	Oferta dla klienta w odniesieniu do oferty rynkowej	Wartości (uczciwość i prostota), których nośnikami są produkty bankowe
Legitymizacja	Rząd, Prezydent RP, NBP, nadzór ponadnarodowy	Nadzór finansowy, klienci, media	Nadzór finansowy, media, społeczność lokalna, władza samorządowa, bank zrzeszający
Grupa docelowa	Depozytariusze, podmioty rynku finansowego	Klienci to nabywcy usług postrzegani jako mniej lub bardziej ryzykowne źródło dochodów	Klienci to osoby z lokalnej społeczności zasługujące mniej lub bardziej na uczciwe produkty bankowe
Cele i Zasady zarządzania	Minimalizacja ryzyka pojedynczego podmiotu w celu minimalizacji ryzyka systemowego	Maksymalizacja zysków z jednoczesnym wypełnianiem obowiązków powierniczych względem inwestorów i depozytariuszy	Poszukiwanie równowagi między maksymalizacją dostępu do usług finansowych społeczności lokalnej a wypełnianiem obowiązków powierniczych względem udziałowców i depozytariuszy

Źródło: M. Ławrynowicz, *Tożsamość organizacyjna...*, op. cit.

Zmiana logiki spółdzielczej jest między innymi wynikiem dyfuzji praktyk między polami banków komercyjnych i spółdzielczych, co było skutkiem praktyk zatrudniania pracowników banków komercyjnych. Kolejnym czynnikiem przyspieszającym, a dokładniej mówiąc wymuszającym dyfuzję praktyk, były i są regulacje nadzorcze dotyczące bezpieczeństwa funkcjonowania systemu. Sygnalizowanie legitymizacji to przyjmowanie praktyk akceptowanych w innych krajach lub prak-

tyk banków komercyjnych od czasu, gdy regulator przyjął tożsame kryteria oceny bezpieczeństwa banku, z zastosowaniem zasady proporcjonalności w ramach Nowej Umowy Kapitałowej (NUK)³⁰. Posługiwanie się wskaźnikami wypłacalności i rentowności (ROA – zwrot z aktywów, ROE – zwrot na kapitale), kosztów C/I oraz budowanie banków jedynie na podstawie stabilności i bezpieczeństwa systemu finansowego praktycznie usunęło z dyskusji z regulatorem cele społeczne banków spółdzielczych. W logice nadzorczej aktorzy muszą wypełniać regulacje, a w jakim zakresie bank chce być spółdzielnią, zależy wyłącznie od decyzji udziałowców i zarządzających.

W warunkach rosnącej konkurencji powszechnie wykorzystywane są porównania do modeli bankowości spółdzielczej w innych krajach europejskich zarówno na poziomie regulatora³¹ jak i dyfuzji praktyk – odwoływanie się do rozwiązań grup bankowych Raiffeisena, RaboBanku, Credit Mutuel, upowszechnianych w piśmiennictwie naukowym³² i branżowym (regularny cykl prezentujący system bankowości spółdzielczej w gazecie „Nowoczesny Bank Spółdzielczy”). Transfer praktyk, wskazany w charakterystyce etapów, następował przez pracę ekspertów Banku Światowego oraz wizyt prezesów banków spółdzielczych organizowanych przez zrzeszenia lub instytucje szkoleniowe.

Intensywny proces redefinicji skutkujący podziałem pola organizacyjnego na „chorągwie” – małe i duże banki spółdzielcze – spowodował redefinicję logiki działania spółdzielczego. Siły konkurencji dążące do efektywności funkcjonowania i działania regulatora, ukierunkowane na bezpieczeństwo funkcjonowania banku, spowodowały kontestowanie nie tylko ekonomicznych, ale także społecznych obszarów, na których logika spółdzielcza była budowana³³. Gdy logika instytucjonalna (logika spółdzielcza) dominująca w polu zaczyna słabnąć, część z aktorów pola ma bodziec do tego, aby przejść do innego porządku instytucjonalnego (logiki bankowej), podczas gdy inni aktorzy pola „okopują się” w słabnącej logice. W ten sposób przez różnicowanie się podmiotów wzrasta napięcie w rdzennych obszarach pola instytucjonalnego oraz w misji samych banków spółdzielczych. Co więcej, różnicowanie w polu rośnie bez względu na to, czy walka o redefinicję pola (przyszłe

³⁰ G. Strumiński, D. Twardowski, *Banki spółdzielcze w Polsce*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2006, 42, http://www.knf.gov.pl/Images/bankispoldzielcze_tcm75-4775.pdf

³¹ *Ibidem*.

³² A. Gospodarowicz (red.), *Funkcjonowanie spółdzielczych grup bankowych w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2008; D. Gólik, *Wpływ integracji europejskiej na funkcje i zadania banków spółdzielczych w Polsce*, „Zeszyty Naukowe”, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie 2008, nr 762, http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000157176252?q=d46d1510-57c3-4e65-a246-1254d6c2613a&q=IN_PAGE

³³ R. Suddaby, D.J. Cooper, R. Greenwood, *Transnational regulation of professional services: Governance dynamics of field level organizational change*, „Accounting, Organizations and Society” 32, nr 4–5 (maj 2007 r.), s. 333–362, doi:10.1016/j.aos.2006.08.002.

regulacje CDR IV) jest rozwiązana czy też zaczyna grzęznąć w pracach zespołów opracowujących projekty rozporządzeń³⁴. Jednak rekonstrukcja pola może przyspieszyć, gdy niepewność co do kryzysu redefinicji zostanie rozwiązana³⁵.

W powiązaniu z charakterystykami przedstawionymi w tabeli 2 zostaną poniżej omówione różnice dotyczące pojęcia bezpieczeństwa, uprzednio wskazane w wypowiedziach różnych uczestników pola, a odnosić się będą do teorii, mierników wyników, ram interpretacyjnych oraz perspektywy czasowej.

Pierwszą kwestią jest przywoływanie innych **teorii**. U przedstawicieli regulatora znajdziemy odwołania do sieci bezpieczeństwa systemu finansowego (*safety net*)³⁶, która ma zastosowanie do tłumaczenia działania logiki regulatora. Wywiad z przedstawicielem regulatora pozwala na prześledzenie porównania między logiką spółdzielczą a bankową w kwestii racjonalności zachowań inwestorów³⁷ kupujących akcje na giełdzie papierów wartościowych z tymi, którzy inwestują w udziały w spółdzielni. Trudno jest regulatorowi tłumaczyć w kategoriach maksymalizacji zysków działania udziałowców, są one dla niego „po prostu irracjonalne”. Rozważania przedstawiciela regulatora o własności banku (posiadanie udziału) odbywały się w ramach słowników pojęciowych inwestora (własność, akcja, inwestycja, zwrot z akcji), a nie ekonomii społecznej (wspólnota, udział, korzyści wspólne). Inny przedstawiciel regulatora wyjaśniając zachowania prezesów banków spółdzielczych, uwydatniał ich egoistyczne zachowania jako skutek osłabiania i zanikania więzi i relacji między udziałowcami (właścicielami) banków a zarządzającymi. Prezesi mogli i mogą w wielu przypadkach – jego zdaniem – realizować interes własny co, jak twierdzi, znajduje wyjaśnienie w ramach ekonomicznej teorii agencji. Prezesi banków spółdzielczych, charakteryzując logikę spółdzielczą, nie przywoływali wprost teorii ekonomicznych tłumaczących funkcjonowanie spółdzielni.

Począwszy od transformacji gospodarczej teoria neoklasyczna przedsiębiorstwa, przypisywana logice rynkowej, zaczęła przenikać do pola organizacyjnego banków spółdzielczych, wpływając na wykorzystywane miary służące do oceny ich funkcjonowania. Relacje między członkami wspólnoty nie mieszczą się w klasycznych miarach oceny efektywności podmiotów gospodarczych, wykorzystywanych również przez regulatora do porównań i klasyfikacji. Jednym z najwyraźniejszych kryteriów rozróżnienia narracji o logice bankowej od logiki spółdzielczej jest wyko-

³⁴ J. Rostowski, *Trzeba utrzymać dorobek bankowości spółdzielczej w świetle CRD IV*, 14 luty 2013, <http://www.bs.net.pl/?dzial=00002&news=38866> (dostęp: 14.02.2013).

³⁵ S. Khavul, H. Chavez, G.D. Bruton, „Special Issue: Institutions, Entrepreneurs, Community”.

³⁶ M. Capiga, *Wielowymiarowość bezpieczeństwa...*, *op. cit.*; L. Pawłowicz, R. Wierzba, *Sieć bezpieczeństwa a integracja rynków finansowych w Unii Europejskiej*, „Banki i Kredyt” 2007, nr 8–9.

³⁷ B. Żurawik, *Irracjonalność zachowań inwestorów giełdowych*, „Zarządzanie i Finanse” 2012, 2, nr 2.

rzystanie liczb i cyfr. B. Czarniawska³⁸ analizując rolę budżetów w organizacjach pomocy społecznej, wskazuje, że wprowadzenie procesu budżetowania zastąpiło dialog i konwersacje (relacje). **Miary wyników** (wskaźniki) jako wynik alokacji zasobów stały się preferowanym tekstem. Odwołując się do R. Laufera i C. Pardeise, autorka ta wskazuje na walkę między dwoma typami cyfr – statystycznymi (liczby legitymizujące państwo) oraz ekonomicznymi (liczby legitymizujące wolny rynek). Ekonomiści szacują naturalne zachowania wymiany między ludźmi (*homo economicus*), gdzie ceny są uniwersalnym językiem człowieczeństwa. Matematyczne modele ekonomiczne są więc symboliczne, ponieważ stanowią egzemplifikację wymiany. Statystyka zaś to wymyślony przez ludzi sposób arytmetycznego szacowania kategorii – naczynia na rzeczy i ludzi, lecz nie obejmujący relacji. Charakteryzując funkcjonowanie banku i legitymizując działanie względem regulatora innych banków – również komercyjnych – prezesi wykorzystują ekonomiczne miary oceny działalności, wskaźniki C/I (*cost to income ratio*), ROA, ROE, natomiast charakteryzując spółdzielnię, odwołują się do relacji i działań lokalnych.

Analiza publikacji regulatorów rynku wskazuje na stosowanie standardów i pojęć z logiki bankowej do oceny funkcjonowania sektora spółdzielczego i komercyjnego. Autorzy, pisząc w 2005 r. o różnicach we wskaźniku C/I, pokazują, że jedyną interpretacją jest marnotrawstwo, którego wyeliminowanie przyniosłoby wzrost wyniku brutto o 30%³⁹. Ekonomiści debatując nad kryzysem finansowym i łącząc jego przyczyny m.in. z matematyzacją ekonomii, wskazują na finansyzację świata ekonomii⁴⁰. Oznacza to, że każde zjawisko, nawet człowieka, ogląda się przez lornetkę finansisty (okular rentowności i okular ryzyka)⁴¹ i zapisuje efekt jego zachowania w kategoriach ryzyka i rentowności. Kwaśnicki⁴², podając przykład współczynnika wypłacalności pisze, że ślepa wiara w formalizmy i zapisy ekonomiczne prowadzi do „pokusy nadużycia” i manipulowania danymi w taki sposób, aby osiągać wymagane poziomy, uprzednio arbitralnie ustalone. Reasumując, bezpieczeństwo w narracjach regulatora najczęściej ujmowane jest w kategoriach wykraczających poza i ponad organizację – rynek, sieć bezpieczeństwa oraz w procedurach. Jeśli chodzi o miary, to przez długi czas dominującym językiem opisu bezpieczeństwa były miary stosowane przez logikę bankową. Trudno natomiast odnaleźć w wypowiedziach regulatora jakiegokolwiek miary wyników uwzględniające spółdzielczą istotę banku spółdzielczego.

³⁸ B. Czarniawska-Joerges, *Narrating the Organization: Dramas of Institutional Identity*, University of Chicago Press, 1997, s. 137.

³⁹ G. Strumiński, D. Twardowski, *Banki spółdzielcze...*, op. cit., s. 67.

⁴⁰ M. Ratajczak, *Finansyzacja gospodarki*, „Ekonomista” 2012, nr 3.

⁴¹ P. Dembiński, *Finanse po zawale: od euforii finansowej do gospodarczego ładu*, tłum. Ł. Komuda, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2011.

⁴² W. Kwaśnicki, *O matematyzacji ekonomii*, „Ekonomista” 2012, nr 3, s. 382.

Ramy jako schematy interpretacji, pozwalające na umiejscawianie i interpretowanie wydarzeń, również pokazują zróżnicowanie. W logice nadzorczej wydarzenia są odnoszone do takich podstawowych kategorii, jak system bankowy, ryzyko systemowe i bezpieczeństwo systemu oraz regulacje. Wypowiedzi prezesów banków spółdzielczych dotyczące regulacji zasady prowadzenia działalności bankowej z reguły odnoszą się do pierwszego okresu urynkwienia. Stosowane przez regulatora ramy, szczególnie przez odniesienie ryzyka i bezpieczeństwa systemu w kontekście przenoszenia kryzysów finansowych między krajami, oraz podawanie przyczyn kryzysu finansowego w bankowości inwestycyjnej, są poza ramami logiki spółdzielczej. Wydaje się, że prezentowanie ryzyka systemowego przez pryzmat ram poznawczych logiki bankowej (porównanie efektywności i innych podstawowych wskaźników sektora spółdzielczego i komercyjnego) – co próbują czynić przedstawiciele regulatora na spotkaniach ze środowiskiem bankowców spółdzielczych (np. Forum Liderów Banków Spółdzielczych) – sprzyjało kolektywnej mobilizacji w ramach dwóch grup banków: dużych i małych. Duże banki spółdzielcze, które zdecydowały się działać w polu organizacyjnym bankowości komercyjnej, przyjęły słowniki praktyk bankowości komercyjnej. Prezesi wskazują na przyjęcie się w środowisku banków spółdzielczych takich pojęć jak biznes bankowy na określenie sposobu prowadzenia działalności zbieżnego z bankiem komercyjnym. Spójna narracja wykorzystująca teorie i ramy dotyczy konkutowania na rynku bankowym – bank spółdzielczy musi być tak samo dobry jak bank komercyjny, rozwijać skalę działania, stawiać za wzór banki odnoszące sukces rynkowy – widoczne w mediach, zwiększające udział rynkowy, wykorzystujące nowe technologie do zdobywania rynku (np. zakładając internetowy oddział banku). Banki duże kreślą swój obraz banków aktywnych, rentownych, w opozycji do banków małych, przypisując im bierność, zapóźnienie i ciągnięcie w dół całego zrzeszenia. Staje się to dodatkowym problemem hamującym rozwój całego zrzeszenia, do którego przynależność jest obowiązkowa.

Narracja małych banków spółdzielczych opiera się na wartościach: godziwości, uczciwości, niezależności oraz lokalności, których wynikiem są praktyki jako nośniki wartości (również symbolicznej). W małych bankach spółdzielczych transfer **wartości** nie odbywa się przez ceny (kształtowane na rynku) czy efekty skali, gdyż rynek (logika bankowa) rządony przez efektywność i efekty skali działania nie pozwala na osiągnięcie konkurencyjnych cen. Jako kolejny powód niemożności konkutowania jest podawana zamożność banków komercyjnych umożliwiającą innowacje technologiczne, za którymi banki spółdzielcze mogą jedynie podążać, lecz nie prześcignąć. Wartości nie są też transferowane przez finansowanie działań prospołecznych w społeczności lokalnej. Nośnikami wartości są same produkty bankowe i sposób ich świadczenia. Ich wartość wynika z ich konstrukcji, w których brak jest nieuczciwych zapisów (np. bank komercyjny reklamuje się zerowymi kosztami prowadzenia rachunku bieżącego, ale małymi literami dopisane jest, że jedynie przez 6 miesięcy). Kolejnym przykładem jest możliwość negocjowania in-

dywidualnych warunków kredytowania dla kwot znacznie niższych niż w bankach komercyjnych, bądź renegotjowania warunków w szczególnych przypadkach. Zmiany w polu instytucjonalnym, wywołane przez pojawienie się nowych podmiotów i ich usług, kształtowały **ramy interpretacyjne** prezesów banków spółdzielczych. Takim przykładem jest działalność Biura Informacji Kredytowej (BIK). W wypowiedziach prezesów pojawienie się i upowszechnienie wykorzystania raportów BIK nie jest praktyką bardzo istotną, natomiast dla ekspertów i przedstawicieli regulatora praktyki BIK są wydarzeniem kluczowym. Oczywistymi konsekwencjami pojawienia się raportów jest większy zakres informacji o klientach, co z perspektywy nadzorca jest istotne w minimalizacji ryzyka systemowego. Banki zrzeszające działające w polu organizacyjnym banków komercyjnych pierwsze dostrzegły wartość informacji z BIK i, jak ocenia jeden z ekspertów, banki spółdzielcze: „byłyby bezbronne, osierocone i padłyby ofiarą niemożliwości efektywnego zarządzania ryzykiem kredytowym”. Na poziomie banków spółdzielczych dostęp do większego zasobu informacji spowodował przede wszystkim negatywną weryfikację przekonania o lojalności klientów, co wielu prezesów zmusiło do analiz działań konkurencji. Co ważniejsze, z punktu widzenia analizy instytucjonalnej poszerzył ramy interpretacyjne prezesów, którzy zaczęli włączać Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo-Kredytowe do pola organizacyjnego, inaczej mówiąc – włączyli w proces podejmowania decyzji działania SKOK-ów. W późniejszym czasie SKOK-i jako podmioty zostały zakwalifikowane przez bs-y do kategorii podmiotów podobnych do banków komercyjnych, gdzie za kryterium przyjęto uczciwość działań względem klienta.

Perspektywa czasowa jest też wyróżnikiem logik instytucjonalnych pola. W logice spółdzielczej czas jest pochodną relacji osobistej między bankiem a klientem, udziałowcem, pracownikiem. Aspekt czasu to również aspekt przewagi konkurencyjnej, lepiej znam klienta, dlatego mogę podjąć decyzję kredytową na podstawie dodatkowych informacji. W logice bankowej czas służy do wyliczania rentowności inwestycji i planowania kształtowania się wskaźników w czasie. W logice nadzorczej czas służy ocenie podejmowanych decyzji (ryzyko i bezpieczeństwo systemu) *ex post* i budowaniu *ex ante* scenariuszy rozwoju sytuacji w sektorze oraz sytuacji pojedynczych podmiotów. Przykładem różnego schematu interpretacji są kluczowe dla bezpieczeństwa wymogi kapitałowe, co jest powiązane ze znaczeniem i interpretacjami nadawanymi pojęciu kapitałów banków. W logice spółdzielczej kapitały są pozyskiwane od udziałowców, a następnie przez wypracowywanie i kumulowanie zysków pozwalają na rozwijanie działalności bankowej zgodnie z potrzebami społeczności lokalnej. Logika bankowa za podstawowe pojęcie podaje zysk, który jest narzędziem konkurencji na rynku. Akumulowany pozwala rozwijać skalę działalności. Zysk powinien przynosić zwrot z zainwestowanego kapitału udziałowcom/akcjonariuszom. W przypadku banków spółdzielczych – wkraczających w pole banków komercyjnych nadal w formie prawnej spółdzielni – kapitał daje możliwość osiągnięcia korzyści przez zarządzających bankiem (np. atrybuty władzy: auto, wy-

sokie wynagrodzenie, preferencyjne stawki oprocentowania dla określonych osób, finansowanie zbyt ryzykownych transakcji) lub udziałowców traktowanych jak właścicieli i żądających określonej stopy zwrotu. Logika regulatora traktuje kapitał jako wyznacznik i bufor bezpieczeństwa powiązany z drugą podstawową kategorią – ryzykiem. Ryzyko pojawia się w dwóch perspektywach (i jego kategoriach, typach) na poziomie banku, szacowanych dla podmiotu i monitorowanych przez BION, oraz ryzyka systemu, pojęcia niedostępnego na poziomie dwóch innych logik. Ryzyko systemowe obejmowało, za czasów funkcjonowania GINBu, jedynie system bankowy, jednak wraz z rozpoczęciem działania Komisji Nadzoru Finansowego perspektywa ryzyka systemowego jest poszerzana na cały system finansowy, a regulacje CRD IV wprowadzają dodatkowo wymiar ponadnarodowy. Oznacza to, po pierwsze, że logika regulatora przez integrację nadzoru nad różnymi podmiotami rynku finansowego poszerza ramy interpretacyjne, czyniąc je jeszcze bardziej niedostępnymi dla banków spółdzielczych, a po drugie – regulacje ustalane na poziomie międzynarodowym UE przenoszą interpretacje praktyk na poziom zapisów i formuł (algorytmów, praktyk) do wykonania na poziomie banku. Ich sens jest ograniczony do legitymizacji zapisów akceptowanych przez urzędników KNF.

Jak wskazują Ocasio, Thornton i Djelic⁴³, istotne jest badanie efektów ponadnarodowych w logikach na poziomie społecznym. W przypadku logiki nadzorczej począwszy od 1989 r., a szczególnie po kryzysie finansowym, który spowodował zmianę w narracjach regulatorów i nadzorców rynków finansowych. Kategorią kluczową stało się ryzyko systemowe oraz sieć bezpieczeństwa – zbiór podmiotów i regulacji prawnych działających na rzecz ochrony systemu finansowego przed destabilizacją⁴⁴, funkcjonujących na poziomie krajowym, choć wytyczne są konstruowane na poziomie eksperckim Banku Światowego. W narracjach przedstawicieli regulatora argumentacja i koncepcje rozwiązań są przenoszone na poziom ponadpaństwowy – Unii Europejskiej, ale też, jak w przypadku *resolution*, proponowane regulacje to wynik konsultacji z Bankiem Światowym oraz rozwiązań funkcjonujących w USA i krajach azjatyckich. Dlatego też narracje rządowe i agencje regulacyjne (KNF i BFG) – logika regulacyjna – narzucają ramy, w których kluczowe pojęcia bezpieczeństwa i ryzyka są przenoszone na poziom rynku bankowego. Wprowadzane są

⁴³ „Sub-theme 44: Advancing the Institutional Logics Perspective” (zaprezentowano na EGOS – European Group for Organizational Studies Bridging Continents, Cultures and Worldviews, Montreal 2013), http://www.egosnet.org/jart/prj3/egos/main.jart?rel=de&reserve-mode=active&content-id=1334581167609&subtheme_id=1319359693343 (dostęp: 5.07.2014).

⁴⁴ E. Miklaszewska, *Bank na rynku finansowym. Problemy skali, efektywności i nadzoru*, Wolters Kluwer Polska, 2010; J. Pruski, *Procedura restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji banku – doświadczenia światowe, rozwiązania dla UE i dla Polski* (zaprezentowano na seminarium BRE Bank CASE, Warszawa, 25 lutego 2013), http://www.bfg.pl/sites/default/files/dokumenty/prezentacja_jpruski.pdf

do słownika praktyk nowe pojęcia: biznes bankowy, model biznesowy banku, *due dilligence*, *resolution*, system ochrony instytucjonalnej.

W ujęciu procesowym zmian instytucjonalnych, po okresie zacierania różnic między polami instytucjonalnymi banków spółdzielczych i komercyjnych, od 2012 r. (czasu zagrożenia kolejnymi zmianami regulacyjnymi) banki podzieliły się na dwie grupy: pierwsza podąża w kierunku logiki bankowej, druga, chroniąc rdzenne wartości logiki spółdzielczej, wróciła i broni logiki spółdzielczej. Badania nad logiką regulacyjną w finansach⁴⁵ w latach 1945–1993 w USA wskazują na erozję logiki regulacyjnej i dominację logiki rynkowej. Tworzenie profesji finansisty i wielu specjalizacji w ramach zarządzania bankiem wraz z rozwojem i popularyzacją teorii finansów związanych z zarządzaniem ryzykiem i *portfolio management* spowodowało upowszechnianie rynkowego podejścia do finansów osobistych. Oznacza to traktowanie pieniędzy lokowanych w bankach jako inwestycji najczęściej krótkoterminowej kosztem podejścia do długoterminowej ochrony wartości zgromadzonych środków⁴⁶. Wpływ profesjonalistów jako emisariuszy logiki rynkowej przyczynił się na poziomie sił normatywnych i poznawczych (rozwijająca się dziedzina nauki ekonomii finansowej) do zastąpienia autorytatywnej siły regulacji rządowych rynkowo zorientowaną logiką bankową, która jest upowszechniana przez ekspertów do spraw finansów. Lounsbury podkreśla ewolucyjną zmianę na poziomie logiki i na poziomie praktyk zarządzania w sektorze finansowym⁴⁷. W wyniku globalnego kryzysu finansowego logika rynkowa jest obecnie poddawana modyfikacjom przez działania regulatora ponadnarodowego. Badania mikrofinansów w Gwatemali⁴⁸, prowadzone pod innym kątem, wskazują, że logika regulacyjna może być wykorzystywana przez rywalizujące logiki (rynkowa i rozwojowa logika spółdzielcza) do walki o formalne zapisy. Bezpieczeństwo sektora bankowości spółdzielczej to w przypadku przedstawicieli regulatora wybór dychotomiczny: albo samodzielny i silny kapitałowo bank spółdzielczy, albo solidarna odpowiedzialność banków w grupie. Z obecnej perspektywy regulatora: „w działalności regulacyjnej nadzoru bankowego, zwłaszcza w zakresie kształtowania otoczenia regulacyjnego banków – nie występują różnice, których źródłem byłaby ich prawna forma działania”⁴⁹.

⁴⁵ Institutional Transformation and Status Mobility: The Professionalization of the Field of Finance, „Academy of Management Journal” 45, nr 1 (luty 2002 r.).

⁴⁶ M. Lounsbury, *A tale of two cities: competing...*, *op. cit.*, s. 289–307.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ S. Khavul, H. Chavez, G.D. Bruton, „Special Issue: Institutions, Entrepreneurs, Community”.

⁴⁹ G. Strumiński, D. Twardowski, *Banki spółdzielcze...*, *op. cit.*

PODSUMOWANIE

Analiza zmian pojmowania bezpieczeństwa w sektorze spółdzielczym prowadzi do wniosku, że wprowadzane rozwiązania opierały się głównie na wzorcach zachodnioeuropejskich, a wdrażane praktyki wzmacniały logikę bankową w polu organizacyjnym banków spółdzielczych. Z tego względu współczesna ocena działalności banku spółdzielczego dotyczy przede wszystkim „przedsiębiorstwa bankowego” traktowanego jak każda instytucja kredytowa. Natomiast wyróżnikiem sektora spółdzielczego jest przede wszystkim dwuszczeblowy układ organizacyjny, w którym bank spółdzielczy powiązany jest więzami kapitałowo-organizacyjnymi z bankiem zrzeszającym, co generuje dodatkowe ryzyko⁵⁰.

W kontekście misji banków spółdzielczych warto rozpatrywać bezpieczeństwo również w kategoriach utraty legitymizacji w polu organizacyjnym. Dylemat wyboru i przyjęcie praktyk zgodnych z określoną logiką, a odrzucenie innych, wystawia organizację na niebezpieczeństwo wycofania wsparcia kluczowych aktorów otoczenia. Najważniejszym aktorem pola dla banków spółdzielczych jest KNF, której rekomendacje są traktowane jak bezwzględnie obowiązujące prawo. Największy wpływ na praktyki jest widoczny w tych grupach, które są powiązane z kategoriami ryzyka bankowego i bezpieczeństwa (szacowanie, analiza, monitoring oraz sprawozdawczość ryzyka). Decoupling⁵¹ jako strategia reakcji na presję jest uznawana za kosztowną, a adaptacja decouplingu występuje wówczas, gdy praktyki wprowadzane przez zewnętrzne podmioty są w konflikcie z zinstytucjonalizowanymi praktykami wewnątrz organizacji⁵². Symboliczna adaptacja rozwiązań powoduje ograniczenie ryzyka sankcji lub wycofanie poparcia ze strony zewnętrznych aktorów czy utraty legitymizacji. Zwiększa też szansę na przetrwanie organizacji. Takim przykładem w sektorze banków spółdzielczych jest praktyka przygotowywania długookresowych strategii banku (w stylizacji spółdzielców: dokumentacji na potrzeby KNF). Przygotowana zgodnie z wytycznymi KNF strategia nie zastępuje jednak dotychczasowych metod zarządzania, jest po prostu tworzona jakby rów-

⁵⁰ W. Kwaśniak, *Pożądane kierunki zmian modelu funkcjonowania bankowości spółdzielczej*, http://www.knf.gov.pl/Images/Pozadane_kierunki_zmian_modelu%20funkcjonowania_bankowosci_spoldzielczej_17_09_2012_tcm75-31843.pdf (dostęp: 12.09.2012); W. Kwaśniak, *Ryzyko regulacyjne banków spółdzielczych wynikające z Dyrektywy CRD IV – prezentacja W. Kwaśniak*, <http://www.bs.net.pl/?dzial=00108&strona=02426> (dostęp: 12.03.2012); J. Pruski, *Uwarunkowania rozwoju banków...*, *op. cit.*

⁵¹ To „wytwarzany” przez organizacje konformizm ceremonialny lub oddzielanie praktyk symbolicznych od technicznego rdzenia organizacji.

⁵² R. Greenwood, R. Suddaby, *Institutional Entrepreneurship in Mature Fields: The Big Five Accounting Firms*, „Academy of Management Journal” 49, nr 1 (luty 2006 r.), s. 27–48; M.S. Guerreiro, L.L. Rodrigues, R. Craig, *Voluntary adoption of International Financial Reporting Standards by large unlisted companies in Portugal – Institutional logics and strategic responses*, „Accounting, Organizations & Society” 37, nr 7 (październik 2012 r.), s. 482–499.

nolegle, bądź wyłącznie jej „część opisowa jest użyteczna”. Wyniki te są zgodne z wynikami innych badaczy⁵³, którzy zaobserwowali, że przyjęcie praktyk w wyniku presji instytucjonalnej nie wyklucza funkcjonowania konkurencyjnych praktyk w tym samym czasie.

Analiza wykazała, że bezpieczeństwu w poszczególnych logikach przypisywane są różne teorie, miary, odmienne słowniki i ramy interpretacyjne. Jest to zgodne z wcześniejszymi badaniami dotyczącymi skryptów wyników (*performance scripts*), czyli predefiniowania efektywności w porządku instytucjonalnym. Oznacza to, że każda z logik instytucjonalnych niesie ze sobą też inne skrypty wyników, takich jakie są odpowiednie w ocenie publiczności legitymizującej działalność. H. Corvellec, analizując narracje o efektywności, pokazuje, że język członków organizacji jest bogaty w pojęcia bliskoznaczne, przydające efektywności znaczeń powiązanych z konkurencją, pomiarem wyników oraz hierarchią⁵⁴. Zarówno logika bankowa, jak i logika regulacyjna przyjęły słowniki praktyk niosące te same miary osiągnięć do dwóch różnych obszarów: konkurencyjności na rynku (logika bankowa) oraz osiągania określonych miar jako wskaźnik bezpieczeństwa (logika regulacyjna). Te same miary to wskaźniki zwrotu z aktywów (ROA) i kapitału (ROE), wskaźnik stosunku kosztów do dochodów (C/I). Dopiero kryzys finansowy spowodował prze-modelowanie wskaźników, np. wskaźników wypłacalności, oraz ponowne otwarcie dyskusji nad definicją stabilnych funduszy podstawowych. Miary osiągnięć w bankach spółdzielczych były narzucane bezpośrednio regulacjami nadzorca, np. wskaźnik wypłacalności, i pośrednio przez porównania z sektorem bankowym oraz między bankami spółdzielczymi – wskaźniki rentowności. Miary osiągnięć logiki spółdzielczej, takie jak liczba udziałowców, dostęp do usług, obligo kredytowe, są wypierane przez miary osiągnięć logiki bankowej wygrywającej walkę o wpływ na logikę regulacyjną, na co wskazują również badania Khavula, Chaveza i Brutona⁵⁵.

Procesowe ujęcie bezpieczeństwa w sektorze bankowym wskazuje na stopniowe przesunięcie uwagi (zogniskowanie uwagi) w logice regulacyjnej z bezpieczeństwa transakcji, np. kredytu, bezpieczeństwa depozytów (wraz z pojawieniem się BFG), na rozszerzenie ku wielu transakcjom, by przejść do bezpieczeństwa systemu, a finalnie – do narracji o sieci bezpieczeństwa, której celem jest ochrona przed destabi-

⁵³ J.D. Westphal, E.J. Zajac, *Decoupling Policy from Practice: The Case of Stock Repurchase Programs*, „Administrative Science Quarterly” 46, nr 2 (czerwiec 2001 r.), s. 202–228; T. Kostova, K. Roth, *Adoption of an Organizational Practice by Subsidiaries of Multinational Corporations: Institutional and Relational Effects*, „Academy of Management Journal” 45, nr 1 (luty 2002 r.), s. 215–233.

⁵⁴ H. Corvellec, *Stories of achievements: narrative features of organizational performance*, Transaction Publishers, 1997.

⁵⁵ S. Khavul, H. Chavez, G.D. Bruton, *When institutional change...*, *op. cit.*, s. 30–50,

lizacją. Również sieć bezpieczeństwa nie jest pojęciem niezmiennym, choćby z racji współczesnych odwołań do logiki bezpieczeństwa ponadnarodowego⁵⁶.

Porównanie definicji sieci bezpieczeństwa w ujęciu ekonomii czy finansów (np. Iwanicz-Drozdowska, Wierzba, Capiga), gdzie dominuje ujęcie regulacji prawnych i działań instytucji (rozwiązań instytucjonalnych) z ujęciem logik instytucjonalnych, wskazuje na ich odmienność⁵⁷. Wydaje się, że warto badać regulacje prawne nie tylko w ich literalnym odczytaniu, ale także w działaniu (nabieraniu znaczeń), gdy zachodzi negocjacja realizacji praw i norm prawnych (interpretacje). Do wyjaśnienia, czym jest bezpieczeństwo, wiele wniesie analizowanie instytucji nie jako agend państwowych, lecz w kontekście powtarzalnych zachowań społecznych, które są podbudowane systemem normatywnym i procesem społecznym nadającym sens wymianie społecznej i zapewniającym reprodukcję porządku społecznego. Jest to rozumienie instytucji znacząco szersze niż w instytucjonalizmie ekonomicznym⁵⁸.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo w sektorze finansowym, banki spółdzielcze, instytucjonalizm organizacyjny, logiki instytucjonalne, regulacje nadzorcze

Abstract

In the research perspective focusing on organizational institutionalism, the concept of institutional logics is adopted. Taking into account the existing achievements and knowledge in the defined area of study, the analysis was focused on the process of creating safety in the financial sector.

The key point was to draw attention to capturing the sense of safety from the perspective of a member of the organization, functioning in complex social and organizational structures. The main goal was a comprehensive description and understanding of the process of creating safety. The main results are: identification of a constellation of three institutional logics in the cooperative banks organizational field (banking logic, cooperative and regulatory logics), building a model of

⁵⁶ M.A. Glynn, *Beyond Constraint: How Institutions Enable Identities*, [w:] *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*, red. R. Greenwood i in., SAGE Publications Ltd, 2008, s. 413–430.

⁵⁷ M. Iwanicz-Drozdowska, *Bezpieczeństwo rynku usług finansowych: perspektywa Unii Europejskiej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008; R. Wierzba, *System gwarantowania depozytów jako element sieci bezpieczeństwa finansowego. Doświadczenia francuskie*, „Bezpieczny Bank” 2005, nr 1 (26), s. 38–56; M. Capiga, *Wielowymiarowość bezpieczeństwa...*, *op. cit.*

⁵⁸ P. Chmielewski, *Homo agens: instytucjonalizm w naukach społecznych*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2011.

changes in the field of cooperative banks in Poland, by means of a combination of micro and macro analysis.

On a level of management practices, the research is the starting point for in-depth analysis of the symbols and language as carriers of values and meaning in financial institutions not previously mentioned in Polish publications.

Keywords: safety in the financial sector, cooperative banks, organizational institutionalism, institutional logics, Supervisory regulations

Bibliografia

- Bäcker R., *Czym jest teoria w politologii? O znaczeniu kategorii typu idealnego*, Wydział, Poznań 2010, http://wnpid.amu.edu.pl/attachments/787_Prof.%20Backer%20-%20referat.pdf
- Battilana J., Dorado S., *Building sustainable hybrid organizations: the case of commercial microfinance organizations*, 53, 1419–1440 (2010).
- Belka M., *Dlaczego tylko odkrywać? Lekcje z obecnego kryzysu dla ekonomii i polityki gospodarczej*, „Bezpieczny Bank” 2013, nr 4 (53).
- Bryniarska T.I., *Polska spółdzielczość kredytowa na rynkach konkurentów i kooperantów (ze szczególnym uwzględnieniem spółdzielczości kredytowej na Opolszczyźnie)*, Uniwersytet Opolski, Wydział Ekonomiczny, Opole 1999.
- Capiga M., *Wielowymiarowość bezpieczeństwa finansowego banku – na przykładzie polskich regulacji prawnych*, „Bezpieczny Bank” 2011, nr 3 (45).
- Chmielewski P., *Homo agens: instytucjonalizm w naukach społecznych*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2011.
- Corvellec H., *Stories of achievements: narrative features of organizational performance*. Transaction Publishers, 1997.
- Czarniawska-Joerges B., *Narrating the Organization: Dramas of Institutional Identity*. University of Chicago Press, 1997.
- Dembiński P., *Finanse po zawale: od euforii finansowej do gospodarczego ładu*, tłum. Ł. Komuda, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2011.
- „EBC: Stabilność finansowa”, <https://www.ecb.europa.eu/ecb/tasks/stability/html/index.pl.html> (dostęp: 10.11.2014).
- Glynn M.A., *Beyond Constraint: How Institutions Enable Identities*, [w:] R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, K. Sahlin (red.), *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*, SAGE Publications Ltd, 2008.
- Golik D., *Wpływ integracji europejskiej na funkcje i zadania banków spółdzielczych w Polsce*, „Zeszyty Naukowe”, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, nr 762 (2008).

- Gospodarowicz A. (red.), *Funkcjonowanie spółdzielczych grup bankowych w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2008.
- Greenwood R., Suddaby R., Hinings C.R., *Theorizing Change: The Role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields*, „The Academy of Management Journal” 45, nr 1 (luty 2002 r.).
- Greenwood R., Suddaby R., *Institutional Entrepreneurship in Mature Fields: The Big Five Accounting Firms*, „Academy of Management Journal” 49, nr 1 (luty 2006 r.).
- Greenwood R., Sahlin-Andersson K., Oliver C., Suddaby R., *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*, SAGE, 2008.
- Guerreiro M.S., Rodrigues L.L., Craig R., *Voluntary adoption of International Financial Reporting Standards by large unlisted companies in Portugal – Institutional logics and strategic responses*, „Accounting, Organizations & Society” 37, nr 7 (2012).
- Hatch M.J., Zilber T., *Conversation at the Border Between Organizational Culture Theory and Institutional Theory*, „Journal of Management Inquiry” 21, nr 1 (styczeń 2012 r.).
- „Informator Bankowości Spółdzielczej – Komitet Obrony Polskiej Bankowości Spółdzielczej”, 2012. <http://www.ibs.edu.pl/content/view/5548/28/> (dostęp: 10.10.2012).
- Iwanicz-Drozdowska M., *Bezpieczeństwo rynku usług finansowych: perspektywa Unii Europejskiej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008.
- Jurkowska A., *Nadzór i kontrola w instytucjach finansowych*, [w:] A. Gospodarowicz, A. Nosowski (red.), *Zarządzanie instytucjami kredytowymi*, Finanse, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012.
- Khavul S., Chavez H., Bruton G.D., *When institutional change outruns the change agent: The contested terrain of entrepreneurial microfinance for those in poverty*, „Journal of Business Venturing” 28, nr 1 (styczeń 2013 r.).
- Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych: teoria ugruntowana. Przedsiębiorczość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Kosik B., *Działalność Bankowego Funduszu Gwarancyjnego w zakresie udzielania pomocy bankom spółdzielczym – dotychczasowe rezultaty i doświadczenia oraz wnioski realizacyjne do dalszej działalności Funduszu*, „Bezpieczny Bank” 2000, nr 2–3 (9–10).
- Kostova T., Roth K., *Adoption of an Organizational Practice by Subsidiaries of Multinational Corporations: Institutional and Relational Effects*, „Academy of Management Journal” 45, nr 1 (luty 2002 r.).
- Kulińska-Sadłocha E., Szambelańczyk J., *Rola i funkcje lokalnych instytucji kredytowych w Polsce w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju*, [w:] S. Flejterski, A. Gospodarowicz (red.), *Banki w społecznej gospodarce rynkowej w świetle doświadczeń z kryzysu i stanu rozwoju rynku finansowego*, ZBP, Warszawa 2014.
- Kwaśniak W., *Pożądane kierunki zmian modelu funkcjonowania bankowości spółdzielczej*, http://www.knf.gov.pl/Images/Pozadane_kierunki_zmian_modelu%20funkcjonowania_bankowosci_spoldzielczej_17_09_2012_tcm75-31843.pdf (dostęp: 12.09.2012).

- Kwaśniak W., *Ryzyko regulacyjne banków spółdzielczych wynikające z Dyrektywy CRD IV – prezentacja W. Kwaśniak*, <http://www.bs.net.pl/?dzial=00108&strona=02426> (dostęp: 12.03.2012).
- Kwaśnicki W., *O matematyzacji ekonomii*, „*Ekonomista*” 2012, nr 3.
- Lounsbury M., *Institutional Transformation and Status Mobility: The Professionalization of the Field of Finance*, „*Academy of Management Journal*” 45, nr 1 (luty 2002 r.).
- Lounsbury M., *A tale of two cities: competing logics and practice variation in the professionalizing of mutual funds*, „*Academy of Management Journal*” 50, nr 2 (kwiecień 2007 r.).
- Ławrynowicz M., *Tożsamość organizacyjna banków spółdzielczych w Polsce. Ujęcie instytucjonalne*, Poltext, Warszawa 2013.
- Marquis C., Lounsbury M., *Vive La Résistance: Competing Logics And The Consolidation Of U.S. Community Banking*, „*Academy of Management Journal*” 50, nr 4 (2007).
- Miklaszewska E., *Bank na rynku finansowym. Problemy skali, efektywności i nadzoru*. Wolters Kluwer Polska, 2010.
- Ocasio W., Djelic M.-L., Thornton P.H., *Sub-theme 44: Advancing the Institutional Logics Perspective*, Montreal 2013, http://www.egosnet.org/jart/prj3/egos/main.jart?rel=de&reserve-mode=active&content-id=1334581167609&subtheme_id=1319359693343.
- Pache A.-C., Santos F., *When Worlds Collide: The Internal Dynamics of Organizational Responses*, „*Academy of Management Review*” 35, nr 3 (lipiec 2010 r.).
- Pawłowicz L., Wierzbą R., *Sieć bezpieczeństwa a integracja rynków finansowych w Unii Europejskiej*, „*Banki i Kredyt*” 2007, nr 8–9.
- Pruski J., *Procedura restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji banku – doświadczenia światowe, rozwiązania dla UE i dla Polski*, zaprezentowano na seminarium BRE Bank CASE, Warszawa, 25 luty 2013, http://www.bfg.pl/sites/default/files/dokumenty/prezentacja_jpruski.pdf
- Pruski J., „Uwarunkowania rozwoju banków spółdzielczych | BFG”. 2012. <http://www.bfg.pl/strefa-dokumentow/uwarunkowania-rozwoju-bankow-spoldzielczych> (dostęp: 10.10.2014).
- Rao H., Monin P., Durand R., *Institutional Change in Toque Ville: Nouvelle Cuisine as an Identity Movement in French Gastronomy*, „*American Journal of Sociology*” 108, nr 4 (styczeń 2003 r.).
- Ratajczak M., *Finansyzacja gospodarki*, „*Ekonomista*” 2012, nr 3.
- Rostowski J., *Trzeba utrzymać dorobek bankowości spółdzielczej w świetle CRD IV*, <http://www.bs.net.pl/?dzial=00002&news=38866> (dostęp: 14.02.2013).
- Scott W.R., *Institutions and Organizations: Ideas and Interests*, SAGE Publications, 2008.

- Strumiński G., Twardowski D., *Banki spółdzielcze w Polsce*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2006, http://www.knf.gov.pl/Images/bankispoldzielcze_tcm75-4775.pdf
- Suddaby R., Cooper D.J., Greenwood R., *Transnational regulation of professional services: Governance dynamics of field level organizational change*, „Accounting, Organizations and Society” 32, nr 4–5 (maj 2007 r.).
- Szambelańczyk J., *Banki spółdzielcze w Polsce w procesach zmian systemowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2006.
- Thornton P., *Markets from Culture: Institutional Logics and Organizational Decisions in Higher Education Publishing*, Stanford University Press, 2004.
- Thornton P.H., Ocasio W., *Institutional Logics and the Historical Contingency of Power in Organizations: Executive Succession in the Higher Education Publishing Industry, 1958–1990*, „American Journal of Sociology” 105, nr 3 (listopad 1999 r.).
- Thornton P.H., Ocasio W., Lounsbury M., *The Institutional Logics Perspective: A New Approach to Culture, Structure and Process*, Oxford University Press, USA 2012.
- Westphal J.D., Zajac E.J., *Decoupling Policy from Practice: The Case of Stock Repurchase Programs*, „Administrative Science Quarterly” 46, nr 2 (czerwiec 2001 r.).
- Wierzba R., *System gwarantowania depozytów jako element sieci bezpieczeństwa finansowego. Doświadczenia francuskie*, „Bezpieczny Bank” 2005, nr 1 (26).
- Żurawik B., *Irracjonalność zachowań inwestorów giełdowych*, „Zarządzanie i Finanse” 2012, 2, nr 2.